KIF TAGĦMEL IL-GAMBLI

Karmenu Pace

Tagħrif miġbur mingħand Salvina Bugeja, ta' Luqa, mara ta' 93 sena minn Marsaxlokk, f'Ottubru 2011.

Sa ftit snin ilu, min ikun bi ħsiebu jmur għal xi sajda bil-qasba kien ibakkar biex imur jixtri l-gambli minn Marsaxlokk; jew kien jaħseb biex imur jixtrihom minn filgħaxija. Il-gambli kienu jinbiegħu bil-kejla, bħalma kien jinbiegħ il-kappar, u kejla kienet tiswa xi nofs lira. Skont Salvina, l-gambli kienu wkoll jinbiegħu bil-pinta u bit-terz (kejl tal-inbid). Il-pinta u t-terz kienu jkunu bottijiet tal-landa. Pinta tiġi nofs kejla, allura kienet tiswa ħames xelini. It-terz fih żewġ pinet, allura kien jiswa daqs kejla. Kien hemm ukoll minn kien ibiegħhom bil-ħafna tal-id (kemm taħfen b'idek il-waħda). Il-gambli kienu jitqiegħdu f'xi borża magħmula mid-drapp tax-xkora jew tal-flanella; jew f'xi kalzetta mxarrba biex jibqgħu frsiki u, jekk jista' jkun, jibqgħu ħajjin.

Jekk ikollhom il-frisk, il-gambli jistgħu jibqgħu ħajjin għal xi sigħat Jekk il-gamblu jkun ħaj, jew ta' lanqas frisk, laħmu jkun sod, u jżomm aktar meta tilliskah mas-sunnara. Jekk ikun qadim, laħmu jirtab u jitherra aktar malajr fl-ilma.

Marsaxlokk kien hemm diversi familji magħrufa li jagħmlu l-gambli. Fosthom insemmu lil Ġanna u Rużar Tal-Pesis, Manwela Tal-Koj, Żara Taċ-Ċiniż, Kiti ta' Ġanni Tal-Iljott, Mari' Tal-iSkiper, Żara Tal-Ispajċ, Karmnu Tal-Ispijd, it-Taljana, Peppa Ta' Zolli, u Tal-Melħ. Wieħed jinnota li tneħħi lil Karmnu, l-ismijiet l-oħra huma tan-nisa, għax in-nisa l-aktar li kienu jagħmlu l-gambli. L-irġiel kienu jkunu aktarx jistadu fuq il-baħar, jew isewwu x-xbieki fuq l-art.

Dawk li jbiegħu il-gambli kienu jdendlu xi barrada mal-faċċata tad-dar tagħhom, biex min jiġi biex jixtri, jkun jaf fejn għandu jħabbat. Jew inkella kienu jmorru huma stess b'tal-Linja lejn Birkirkara jew il-Mosta. Kienu jġorru l-gambli fi xkora ġewwa ġewlaq, u meta jaslu fil-post, ixammru l-ixkora mal-art bil-gambli ġo fiha. Kienu jagħżlu l-post bil-għaqal, ngħidu aħna fejn jiltaqgħu l-irġiel fil-ħwienet fil-qalba tar-raħal.

Peress li l-port ta' Marsaxlokk huwa kenni u b'baħar qasir (baxx) il-gambli kont issibhom madwar il-port kollu – max-xatt tat-triq, lejn il-Magħluq, fuq ix-xaqliba l-oħra lejn iż-żellieqa tad-dgħajjes, u aktar 'il ġewwa taħt it-Torri ta' San Luċjan. Ċerti postijiet kienu magħrufa għall-gambli, - ngħidu aħna lejn il-ponta fejn inbniet *il-power station*. Qed nitkellmu fuq il-port ta' Marsaxlokk meta kien għadu naturali, qabel ma fondewh għall-laneċ u l-vapuri.

Ix-Xlukkajri li jagħmlu l-gambli kienu jbakkru anke mill-erbgħa ta' filgħodu biex jilħqu l-kalata t-tajba. Il-kalata hi l-post fejn jitniżżlu l-koppijiet għall-gambli. Il-kopp ikun magħmul minn ċirku tal-ħadid b'dijametru ta' xi 30 ċentimetru. Il-vojt taċ-ċirku jimtela permezz ta' xibka maħduma minn ħajt b'malji irqaq xi nofs ċentimetru biex il-gambli ma jgħaddux minnhom. Din ix-xibka kienet tkun merħija, jew imżaqqa, fin-nofs u tinżel xi għaxar ċentimetri 'l isfel. Meta l-kopp ikun imdendel fl-ilma, iċ-ċentru tax-xibka jinżel xi 10 ċentimetri 'l isfel. Bejn iċ-ċirku tal-ħadid u ċ-ċentru tax-xibka jintrabtu erba' qfieli magħmula minn lenza rqiqa. Fin-nofs sewwa jitqiegħed il-ħobż tal-Malti, bil-qoxra, biex ma jitmermirx malajr, u dan jintrabat billi jsallbu l-qfieli fuqu. Iċ-ċirku tal-kopp jintrabat ukoll minn erba' bnadi permezz ta' lenza twila xi 17-il ċentimetru. Dawn l-erbat iqfieli jintrabtu ma' xulxin għan-nofs, u ma' din ir-rabta tintrabat il-KLUMA. Il-kluma tkun magħmula minn lenza eħxen, jew xi ħabel tan-najlon. Tkun twila mal-120 jew 150

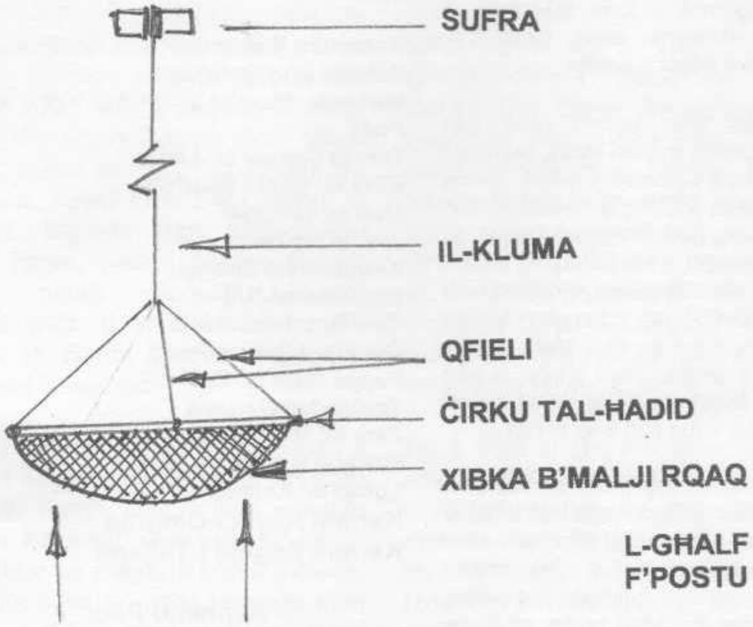

Kopp tal-gambli, hu u jittella' mill-qiegħ

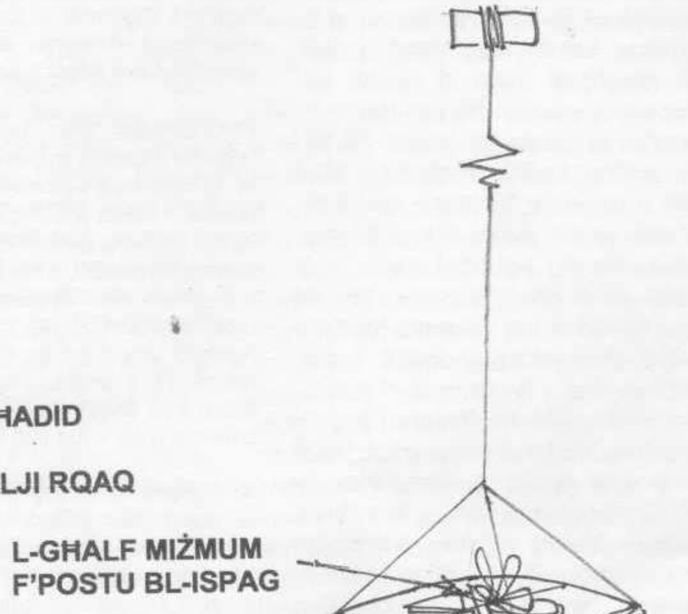

Il-kopp meta jkun għadu mistrieħ mal-qiegħ

ċentimetru – jiġifieri qama, bejn wieħed u ieħor. It-tarf tagħha jkun marbut ma' biċċa sufra ta' xi 8 ċentimetri. Din is-sufra sservi biex iżżomm l-kluma u l-qfieli tal-kopp stirati 'l fuq. Jekk dawn ikunu merħija jibdew jiċċaqalqu mal-kurrent u l-gambli jitgerrxu, għax il-gambli huma ħżiena, u jibżgħu minn kull ċaqliqa. Allura biex il-kluma żżomm stirata trid tkejjel il-fond ta' fejn se tkala l-kopp, u tnaqqas jew iżżid it-tul billi torbot jew tħoll il-malji minn mas-sufra, hekk li s-sufra żżomm daqsxejn taħt l-ilma. Mela l-kopp bil-piż taċ-ċirku tal-ħadid ikun sorġut fuq il-qiegħ u l-kluma tkun stirata.

Peress li kien hemm diversi sajjieda li jmorru għall-gambli, kulħadd kien jimmarka s-sufra tiegħu b'żebgħa differenti biex jintagħrfu u ma jinqalax inkwiet għax xi ħadd imur itella' jew jerfa' kopp ta' ħaddieħor. Salvina qaltli li tagħha kien ikollhom l-irjus miżbugħin ħomor u bojod, u kienet tkala mal-mitt wieħed f'żewġ indani lejn il-ponta fejn illum hemm il-*power station*. Ikunu mbegħdin xi qama wieħed mill-ieħor. Ix-xibka tal-koppijiet kienet taħdimha hi stess. Aktar 'il quddiem, meta ma setgħetx tibqa' tagħmel dan ix-xogħol, Salvina bdiet taħdem il-basktijiet tan-najlon, u tbigħhom anke lit-turisti. Salvina kienet taqdef lejn il-ponta bil-frejgatina u tkala l-koppijiet b'ħeffa kbira. Imbagħad wara xi kwarta tibda ddurhom wieħed wieħed permezz ta' ganġ biex tara jkunux daħlu gambli fihom. Biex tiġbed is-sufra tal-kluma mill-frejgatina kienet tuża ganġ li kien ikun magħmul minn xi qasba tal-bambu li kienu jixtruha mill-Ħamrun, jew minn xi għuda tal-ġewż. Fit-tarf kien ikollha ħadida mgħawġa bħal ganġ u marbuta bil-lenza mal-lasta jew mal-qasba. Meta tiġbed il-kopp, ix-xibka tiegħu tiġi bħal qaleb, u l-gambli jinżlu għal ġo nofsu. Inti trid tibqa' tiġbed 'il fuq sakemm ittellgħu fil-wiċċ, għax jekk jogħdoslok 'l isfel, ix-xibka titla' 'l fuq u l-gambli joħorġulek. Meta ttellgħu fuq il-frejgatina, tfarfar il-kopp għal ġo xi barmil jew banju bl-ilma, biex il-gambli jibqgħu ħajjin. Hu hekk Salvina kienet iddur il-koppijiet kollha għal iżjed minn darba, sakemm tara li ma baqax iżjed gambli. Kienet tkala l-koppijiet f'żewġ indani twal xi għoxrin qama, u kull kopp ikun xi qama 'l bogħod mill-ieħor. Dak iż-mien il-baħar ta' Marsaxlokk kien mimli gambli. Kien hemm min kien ikala l-koppijiet f'għamla ta' "W" jew "M" ukoll. Wara l-aħħar kalata, Salvina kienet tiġbor il-koppijiet kollha u taqdef lejn ix-xatt. Biex il-gambli jibqgħu ħajjin u friski sakemm jasal il-bejgħ tagħhom, jinżammu ġo barrada. Il-barrada dari kienet tkun magħmula mill-qasab. Kienet tinħadem bejn wieħed u ieħor bħan-nases tal-vopi, imma kienet tkun bħal ċilindru tawwali, u jkun fiha biss il-magħlaq ta' fuq, mnejn wieħed idaħħal idu biex iġib il-gambli. Il-barrada kienet tinżamm marbuta max-xatt jew mal-frajgatina kemm kemm taħt wiċċ l-ilma. Illum il-brared huma magħmula minn konteninturi tal-plastik, mtaqqbin b'ħafna toqob waħda ħdejn l-oħra biex jidħol u jgħaddi l-ilma minnhom, u flok il-magħlaq għandhom għatu tal-plastik bil-kamin. Salvina kienet iddendel barrada taħt il-frejgatina biex ma tidhirx, u xorta ġieli kien hemm min ittanta jisraqhomlha; imma hi ratu mit-tieqa u gerrxitu bl-għajjat li bdiet tgħajjat.

Salvina qaltli li hemm gambli li jinqabdu minn fejn il-qiegħ ikun ġebli u ċagħki. Dawn jissejħu **Gambli tal-Ħaġar**. U hemm il-**Gambli tal-Kejl**, li jinqabdu minn fejn il-qiegħ ikun bl-alka. Jista' jkun li jissejħu hekk għax ikunu ikbar minn dawk tal-ħaġar, u allura "ikejlu" jew fi kliem ieħor iġibu aktar fl-użin (tal-kejla). Hekk taħsibha Spira, li tiġi n-neputija ta' Salvina. Mara oħra li kienet tagħmel il-gambli - Żara tal-Ispajċ, li għandha mat-tmenin sena. Qaltli li l-gambli tal-kejl ikunu safranin.

F'Marsaxlokk kien hemm ukoll min jagħmel il-gambli mill-art stess, permezz ta' xi kopp milli semmejna qabel. Imma peress li l-ilma jkun baxx, il-kluma tkun kważi marbuta (jew imkebba) kollha. U peress li l-gambli, x'ħin tiċċaqlaq, jikxfuk u jindunaw bik mill-ewwel, trid tkun ħafif u pront taħsad il-kopp 'il fuq għax inkella l-gambli jtiru minn ġo fih. Meta jħossu mhedded, il-gamblu jimxi b'lura, u jekk iħoss li se jinqabad, jagħti skoss qawwi b'denbu u jtir 'il fuq mill-ilma fil-baxx.

Xi sajjieda tal-qasba minn inħawi oħra ta' Malta kienu jsibu xi post fejn il-baħar jidħol għall-baxx u jifforma bħal għadajjar qalb il-blat. Hawnhekk, minflok il-kopp ċatt li jintuża fil-portijiet, is-sajjied kien iħit bħal borża tal-filoxx, jew tan-nylon, madwar ċirku tal-ħadid bil-manku. L-ewwel **ifewwaħ** fl-għadira – billi jogħrok xi biċċa nċova bejn subgħajh – u l-gambli jibdew ħerġin minn taħt il-blat għal dak it-tifwiħ. Imbagħad is-sajjied iniżżel il-kopp fl-għadira b'id waħda, u l-id l-oħra jniżżilha għal wara l-gambli li jkunu ħarġu. B'idu, jgerrex il-gambli lejn il-kopp, bla ma jagħti skossi u bilkemm jitħarrek, għax il-gamblu jara ħafna, u b'mossa żbaljata jitgerrex qisu molla għal taħt il-blat. Meta s-sajjied jidhirlu li ressaq il-gambli biżżejjed qrib il-bokka tal-kopp, jagħti s-salt f'daqqa biex jaħsadhom minn wara, u jtella' l-kopp bilġri 'l fuq. Sakemm jagħmel din l-aħħar mossa, l-gambli ġieli jersqu joqorsulu s-swaba' t'idu mċappsin bl-inċova, imma jrid jibqa' jissaporti sakemm iressaq l-ikbar għadd minnhom qrib il-kopp. B'hekk, sajjied bil-qasba kien jaqbad il-gambli li jkollu bżonn biex jistad, u jiffranka li joqgħod imur Marsaxlokk biex jixtrihom, speċjalment fi żminijiet meta dak li jkun ma tantx kien ikollu flus biex jixtri.

Illum Marsaxlokk ħadd m'għadu jmur bil-kopp biex jagħmel il-gambli. Minn mindu fondew il-qiegħ u bnew il-*power station*, il-gambli naqsu qatigħ, u n-nies li kienu jagħmluhom xjaħu, jew ħallewna. Illum jinqabdu bil-gangmu, li hu bħal xibka bil-qaleb fit-tarf, speċi ta' borża kbira tax-xibka li jkarkruha mal-qiegħ bejn żewġ frejgatini. Żara tal-Ispajċ qaltli li l-gambli tal-gangmu jgħidulhom **gambli koħol**. Imbagħad hemm il-**gambli suldati**. Dawn ikunu fil-fond, ħomor bil-mustaċċi twal u jżommu ħajjin iktar. Il-gambli ż-żgħar li jkunu għadhom kemm faqqsu jissejħu **mqebbejn**.

Din hi l-lista tal-aktar nies magħrufa f'Marsaxlokk li kienu jagħmlu l-gambli:

Karmnu u Kelina Caruana tal-Iswed
Salvina Bugeja ta' Luqa
Manwela Muscat u bintha Kitty, tal-Poċċ
Tereża Cassar ta' Lizju
Kitty ta' Ġanni tal-Irjott
Mari tal-Iskipper
Jessie tat-Tilar
Karmena tal-Beringu
Manwela tal-Koj
Żara Grech taċ-Ċiniż
Ġanni u Liżar tal-Peziz
Peppa Gafa ta' Zolli
Tonina tad-Daqqaq
Żara tal-Ispajċ
Karmini Bugeja tal-Melħa
Luċija ta' Katambu
Karmni Abela l-Ġinġrija
Karmni Bugeja t-Taljana

© Karmenu Pace